

TARİX, ANTROPOLOGIYA VƏ SİYASİ ELMLƏR

UOT:94.

**ŞƏRQ SLAVYANLARININ TORKLARLA ETNOSİYASİ PROSESLƏRDƏ
MÜNASİBƏTLƏRİNƏ DAİR***dosent İsmayılzadə Saidə Cəfər**Gəncə Dövlət Universiteti*saida.ismailzade@mail.ru

Xülasə: *Torklar tərəfindən peçeneqlərin Qərbi Avropanın dərinliklərinə köçürülməsi peçeneqlərin qərbində məskunlaşan macar tayfalarına da təsir etdi. Macarlar peçeneqlərin hücumlarına müqavimət göstərə bilmədiklərindən Mərkəzi Avropaya doğru irəliləməyə başladılar. Macarların hücumuna tab gətirə bilməyən bir çox alman və slavyan xalqları dəyişmək məcburiyyətində qaldılar. Bu hadisələr Qərbi slavyanların gələcək inkişafına təsir etdi. Torkların bir hissəsi cənuba doğru hərəkət edərək Bizans sərhədlərini keçdi. Qonşuları ilə müharibələr zamanı hərbi kadr çatışmazlığı səbəbindən çətinliklər yaşayan Bizans ordusu türklərin və peçeneqlərin mızdlu süvari birliklərinin köməyi ilə ordusunu gücləndirdi. Torklar Bizans və Rus torpaqlarında məskunlaşıb, bir qismi xristianlığı qəbul edib assimilyasiyaya uğrayıb, bir qismi isə Qaqauz kimi milli kimliyini qoruyub saxlayıb.*

Açar sözlər: Torkvay, Kiyev Rusu, Oğuz, Qıpçaq, Göktürk Xəzərləri.

Ключевые слова: Торки , Киевская Русь , Огузы, Кыпчаки, Гоктюрки Хазары.

Key words: Torquay, Kievan Rus, Oguzes, Kipchaks, Gokturks Khazars

X əsrin ortalarında Qara dənizin şimalındakı torpaqlarda əhəmiyyətli oğuz icması görünürdü. Rus tarixçiləri onları Tork, Bizans mənbələri isə Uz kimi qeyd etmişlər. Rus salnamələrində ilk dəfə olaraq Polovtsy (saçıq saçlı) adlandırdıqları torklar və qıpçaqların adı çəkilir. Rusların peçeneqləri və qıpçaqları nəzərə almasaq, niyə Uz-u yalnız Torkom adlandırdıqları məlum deyil. Qıpçaqların basqınları torkların Qara dənizin şimalına gəlməsinə səbəb oldu. Qıpçaqlar Qara dəniz bölgəsinin şimalında oğuzlara təzyiqlərini davam etdirmiş, nəticədə onların əhəmiyyətli bir hissəsi Dunay çayına, oradan isə Balkanlara keçmişdir. 1064-1065-ci illərdə Dunay çayını keçən oğuzlar bir çox qollara parçalanaraq Balkanlara geniş miqyaslı hücum həyata keçirərək Trakya, Makedoniya və Saloniki bölgələrini qarət etdilər. Lakin qəfil soyuqlama onların arasında epidemiyaya səbəb olub. Bu epidemiyə oğuz xalqını zəiflətməmiş, onların keçmiş peçeneqli qohumları və yerli sakinləri tərəfindən səpələnmiş və hücumlarına məruz qalmış, nəticədə çoxlu insan tələfatı, güc və əhəmiyyətini itirmişdir. Zaman keçdikcə köhnə adət-ənənələrini, dilini və dinini unudaraq ruslar və digər slavyan xalqları arasında assimilyasiyaya uğrayan torcilər bu xalqların etnogenezini formalaşdıran elementlərdən birinə çevrildi.

Giriş. Tarixdə mühüm iz qoymuş köçəri türk boyları müxtəlif səbəblərdən öz vətənlərini, qədim Türkünstan bölgəsini tərk edərək qərbə köç etmək məcburiyyətində qalmışlar. Bu köç hərəkətləri zamanı gəldikləri bölgələrdə hökmranlıqlarını qurmaq üçün gah qohumları ilə, gah da başqa tayfalarla vuruşmuşlar. Belə türk mənşəli tayfalardan biri də öz vətənlərini tərk edərək qərbə doğru yayılan uzələr idi. X əsrin əvvəllərində onlar peçeneqlərin ardınca Qara dəniz bölgəsinin şimal bölgələrinə gedib yeni torpaqlarda məskunlaşdılar. Peçeneqlər və Torklar Qara və Xəzər dənizi ətrafındakı çöllərə gələndə bu bölgə çox qüdrətli dövlət yaratmağa müvəffəq olmuş xəzərlərin hakimiyyəti altında idi [4. 56]. Göktürk imperiyası dövründə bu əzəmətli

imperiyanın torpağında torklar Oğuz tayfasının tərkibində olan bir tayfa kimi yaşamışlar. Torquis İssık-Kul və Balxaş gölünün yaxınlığında çoxlu sayda yaşayırdı. Göktürk dövləti dağıldıqdan sonra Türkeşlərə tabe oldular. Türkeş dövləti Çin siyasəti nəticəsində zəiflədi və dağıldı. Bundan sonra türklər İç Asiyada yeni bir dövlət qurdular. Tarixi qeydlərdə bu dövlətə Karluk Dövləti deyilir. Türkeş xanlığına sadıq olduqları üçün Karluk dövləti ilə yaxşı münasibət qura bilməyən Torkis. Nəticədə torklar karluklara qarşı üsyan qaldırdılar. Onlar qüdrətli Karluk dövlətinə müqavimət göstərə bilmədilər və karluklara tabe olmaq əvəzinə qərbə köç etməyi seçdilər. Torkların bu köç hərəkəti onları vətənlərindən qoparıb tarix səhnəsindən siləcək bir prosesə başlayacaq.

Erkən orta əsrlərdə Orta Asiyadakı torpaqlarını tərk edərək Şərqi Avropaya çətin səyahətə çıxan Torklar haqqındadır, çünki təəssüf ki, elmi məqalələr çox azdır. Torklar haqqında. Bu yazıda Torqların Şərqi Avropaya gəlişi, Peçeneq-Tork münasibətləri, həmçinin Torqların Peçeneqləri qərbə köç etməyə məcbur etmələri faktlarını işıqlandırmağa çalışacağıq. Torklarla Bizans əlaqələrinə də yer verəcəyik. Torklar və ruslar arasındakı əlaqəni və Torkların Kiyev Rus dövləti ərazisində məskunlaşmasını izah etməyə çalışacağıq. Məqalədə şərq slavyanların etnogenezinin torkların ruslarla qarışması ilə formalaşmasından bəhs ediləcək.

Torkların tarixi digər oğuzlarla müqayisədə az öyrənilmişdir. Torklar haqqında məlumatlar əsasən peçeneqlərdən bəhs edən tarixi materiallarda qısa şəkildə verilmişdir. Bununla belə, məlumat çatışmazlığına baxmayaraq, fırlanma momentləri haqqında dəqiq fikir formalaşdırma bildik. Orta Asiyada torkların tarixi haqqında çox az məlumat var, lakin onların Avropaya gəlişindən sonra xəzərlərlə, sonra isə peçeneqlər və ruslarla münasibətlərindən bəhs edən tarixi materiallar var. Türk tarixçisi Faruk Sümerin “Oğuzların (türkmənlərin) tarixi” kitabında türklərlə bağlı mühüm məlumatlara rast gəlmək olar. Torqlar və digər oğuz qrupları Karluk ilhaq siyasətindən qurtulmaq üçün Qərbə köç etdikdə başqa dövlətlərin hücumuna məruz qaldılar. Bu sıx və döyüşkən tayfalar ətrafdakı hər bir dövlət üçün təhlükə yaradırdı. Bu tayfalar köçəri həyat tərzini keçirdiklərinə görə konkret bir ərazidə məskunlaşa bilmirdilər. Oğuz tayfalarının təxminən 50 il ərzində bu köç dalğası onları Xəzər və Qara dəniz ətrafındakı səhralara çəkdi. X əsrin sonlarında Torqlar Xəzər Xaqanlığının tərkibində müstəqil yaşamış və heç bir dövlətin tabeliyində deyildilər [6.87]. Qara dəniz bölgəsi siyasi cəhətdən Torklar üçün Daxili Asiya ilə müqayisədə daha yaşayışlı idi. Bu bölgədə mövcudluğunu davam etdirən Torkilər xəzərlərin onlara qarşı ilhaq siyasətinə məruz qalmadılar. Lakin Xəzər regionu Asiya çöllərindən fərqli olaraq köçəri heyvandarlıq və qəbilə həyatı üçün kifayət qədər əlverişli deyildi. Bu səbəbdən Xəzər xaqanlığının ticarət yollarında quldurluğa üz tutdular. Ticarət karvanlarına məşəl hücumları Xəzər dövləti üçün iqtisadi problemlər yaratmağa başladı. Xəzərlər torcılərdən tam qurtulmağa can atmadılar, bunun ən mühüm səbəbi Peçeneqlərə qarşı Torçilərdən istifadə etmələri idi. Torqlar Xəzər dövləti ilə peçeneqlər arasında məskunlaşdıqları üçün peçeneqlərin Xəzər xaqanlığının daxili hissələrini qarət etmələrinin qarşısını aldılar. Sürətli hərəkət edə bilən və konkret torpaq sahibi olmayan Torklara qarşı nizami ordu ilə döyüşmək çox çətin idi. Bu səbəbdən Xəzər xaqanlığı torklara qarşı mübarizə aparmaq üçün digər oğuz tayfası olan peçeneqlərlə müqavilə bağladı. Bu iki qohum tayfanı bir-birinə qarşı vuruşmağa məcbur etməklə xəzərlər hər iki tərəfi zəiflətməyə nail oldular. Peçeneqlərə olan bağların (fırlanma momentlərinin) təzyiqi müvəqqəti deyildi. Xəzər dövlətinin tələbi ilə əvvəlcə peçeneqlərə qarşı çıxan uzlar, sonra özləri kimi türk tayfaları olan peçeneqləri özünə tabe edərək, güc mübarizəsini davam etdirdilər. Çoxsaylı bir tayfa olan peçeneqlər oğuzların bu təzyiqi nəticəsində məğlub olmamış, oğuzların (uz, tork) şiddətli hücumlarına qalib gələ bilməyəndən sonra Xəzərin şimalına köç etməyə başlamışlar. dəniz. daha uzaq diyarlara çatmaq. Peçeneqlərin bu köçü Xəzər dənizinin şimalında bitmədi [7.43]. Onlar bataqlıqları və

zəngin təbiəti ilə peçeneqlər üçün münbit torpaq olan Volka çayına doğru irəlilədilər. Peçeneqlərin ardınca gedən Torcilər onların ardınca yeni torpaqlara getdilər. Bu torpaqlar yayda çox münbit və zəngin idi, lakin qışda sərt iqlimə görə Peçeneqlərin və Torkların adət etdiyi təbiətə malik deyildilər. Bu səbəbdən əvvəlcə Peçeneqlər, sonra Torklar. Peçeneqlər İtil çayını keçərək qərbə, Avropanın dərinliklərinə doğru hərəkət etdilər. Peçeneqlərin miqrasiya hərəkətinə başladığı vaxt Şimal-Şərqi Avropa Böyük Dövlətlərin hakimiyyəti altında deyildi. Bu səbəbdən geniş şəkildə hərəkət etmək imkanı əldə edən peçeneqlər daha da qərbə doğru irəliləyərək Macarıstan torpaqlarına çatdı. Torklar peçeneqlərin ardınca hərəkətlərini davam etdirdilər. Macarıstan dövləti Bizans İmperiyasının barbar tayfalarından biri hesab etdiyi kiçik dövlətlərdən biri idi. O dövrdə Bizans İmperiyası Şimal Siyasəti ilə başqa bir barbar tayfasından istifadə edərək barbar tayfaları ilə mübarizə aparırdı. Qara dənizin şimalında yaşayan bu tayfalar Bizansa təhlükə yaradarkən, Bizans digər tayfalara hədiyyələr göndərir və yaxşı münasibətlər qurur. [9.45], onları özünə təhlükə yaradan qəbilələrə qarşı vuruşmağa məcbur edirdi. Əhalisi az olan macarlar Bizansın şimal siyasətinə boyun əyərək varlıqlarını davam etdirə bildilər. Peçeneqlərin Şimali Qara dəniz bölgəsinə girərkən qarşılaşdıqları ilk tayfa olan macarlar peçeneqlərə müqavimət göstərəcək qədər güclü deyildilər. Peçeneqlər də özlərinə yeni torpaqlar axtarıblar və macar torpaqlarına hücum ediblər (893). Şərqdən irəliləyən peçeneq ordularına müqavimət göstərə bilməyən macarlar qərbə köçməli oldular. Peçeneqlər macarlardan azad etdikləri yeni torpaqlarda məskunlaşdılar. Onların əsas yaşayış yeri Don və Dənəpir çayları arasındakı torpaqlar idi. Torquis peçeneqlərin qərbində məskunlaşdı və Şimali Qara dəniz sahillərində onlara və digər tayfalara qarşı yirtici kampaniyalar təşkil etməyə davam etdi. Yeni torpaqlarda Peçeneqlərə və Torklara müqavimət göstərə biləcək bir qəbilə yox idi. Peçeneqlərin və Torkların gəlişi ilə slavyan tayfaları da yerlərini dəyişdilər. Slavların bir qismi qərbə, bəziləri şimala, bəziləri isə Balkanlara köç etdi. Bu dövrdə Şimali Qara dəniz bölgəsinin coğrafiyasına hakim olan peçeneqlər, slavyanlar və torcilər (900) sərhəd qonşularına çevrildilər. Slavlar və peçeneqlər iki əsrdən çox bu torpaqlarda qonşu olublar. Gah bir-biri ilə vuruşur, gah da əməkdaşlıq edib dinc yaşayırdılar[8,75]. Torci və slavyanlar arasında sülh və əmin-amanlıq mühiti on əsrlər boyu qaldı. Bu iki güc bir-birini təhdid etmədən dinc münasibətlər çərçivəsində ticarət və hərbi əməkdaşlığa girdi. Üstəlik, “tengirliyə” inanan Torklar slavyanlarla yaxşı münasibət qurmağa başlayanda xristianlıqla tanış olurlar. Peçeneqlərin və Torkların dini inancları pravoslav inancı olan Qərbi slavyanların təsiri altına düşməyə başladı. Bu baxımdan peçeneqlər və torklar kütləvi şəkildə xristianlığı qəbul edən ilk türk tayfaları olmuşdur. Sonra Uzy də pravoslav inancını qəbul etdi. Slavlar çöl hərbi mədəniyyətini və qabaqcıl hərbi strategiyaları peçeneqlərdən götürdülər. Daha long və atdan düşmüş qüvvələri ilə seçilən slavyan hərbi təşkilatı Torkların süvari və yüksək mobil hərbi manevrlərini mənimsəməklə əhəmiyyətli üstünlük əldə etdi. Bu üstünlüklər peçeneqləri və torkları Avropanın ən güclü “barbar” tayfasına çevirdi. Torcilər, yaxşı anlaşıqları slavyan qonşuları ilə münasibətləri sayəsində Şimali Qara dəniz bölgəsində dinc bir həyat sürdülər. Türklərin bu sülhü başqa bir türk köçü ilə pozuldu, Xəzər dənizindən gəldi. Kumanqıpçaqlar bu dəfə Xəzər bölgəsinin şimalından Şimali Qara dəniz bölgəsi ətrafındakı torpaqlara köç yolunu tapdılar. Kumanların və qıpçaqların ittifaqı torkların torpaqlarına hücum etdi [5. 42]. Torqlar da Kuman-Qıpçaq basqınlarının təsiri ilə Qərbə köç etmişlər. Bu köç dalğası ilə Dənəpir çayını keçən Torçular Peçeneqlərin yaşadığı torpaqlara çatdılar. Torcilər peçeneqlərdən daha çox idi və hərbi cəhətdən üstün idilər. Torkun izdihamlı basqınlarına tab gətirə bilməyən Peçeneqlər 943-972-ci illərdə Don çayı boyunca olan torpaqlarda öz təsirlərini tədricən itirməyə başladılar və Diyenper çayına doğru geri çəkilməyə başladılar. Torquis bu dövrdə Qərbi slavyanlarla yaxşı əlaqələr qurmağa davam etdi[9 .56]. Lakin 965-ci ildə Kiyev Rusunun

qohumu İqorun ölümündən sonra Svyatoslav onun yerini tutdu ki, bu da Tork-slavyan münasibətlərində pis kursun başlanğıcını qoydu. “Rusların Makedoniyalı İskəndəri” kimi tanınan Svyatoslav döyüşkən və ekspansionist siyasət yürüdü. Digər slavyan knyazlarından fərqli olaraq, at belində və ordusunun başında təvazökar həyat sürən Svyatoslav Peçeneq və Tork xanları kimi üstün hərbi keyfiyyətlərə malik bir sərkərdə idi. Svyatoslav nəzarəti ələ keçirən kimi müharibə hazırlığına başladı və Volqa bolqarlarına hücum edərək ilk yürüşünə çıxdı. Sonra Dunay Bulqarlarına, sonra isə Xəzər Kaqanlığına qarşı yürüşlər təşkil etdi. Svyatoslavın Xəzər xaqanlığına yürüşü Torcilər üçün fürsət oldu. Svyatoslavın yoxluğunda Kiyeve hücum edən “Torci” uğursuzluğa düçar oldu və geri çəkildi. 9-cu əsrin əvvəllərində Çar Simeon Dunay Bolqar dövlətinin başçısı oldu. Simeon Balkanlardakı Bizans torpaqlarının çoxunu işğal etdi. 914-cü ildə Adrantipol şəhərini tutdu. sonra bütün Trakyanı məhv etdi. Bizans hökuməti Chersonese (Kırım) şəhərində yaşayan Bizans generalı Boqasa lazımı göstərişlər verdi. General Boqasa peçeneqlər və torklarla əlaqə saxlayıb, onları bolqarlara qarşı çıxmağa məcbur etməyə çalışır. 917-ci ildə oğuzlar Dunay bulqarlarına qarşı hərəkətə keçdilər. Lakin Bizans ordusuna komandanlıq edən general Boqas və admiral Lekapinus bir-biri ilə mübahisə etdikdən sonra oğuzlar Bizanslılara etibar edə bilməyib geri qayıdılar. Bizans hökuməti bu dövrdə oğuzlara (peçeneqlərə və torklara) böyük əhəmiyyət verir və oğuzlarla anlaşmanın zəruri olduğunu başa düşdü. Bizansla Oğuzlar arasında dostluq əlaqələri quruldu. 1018-ci ildə Bizans imperatoru II Basil bolqarları qətiyyətlə məğlub etdikdən sonra Peçeneq-Bizans münasibətləri yeni mərhələyə qədəm qoydu. Dunay çayı boyunca qonşu oldular. Peçeneqlər və Torklar ilk fürsətdə Dunay çayını keçib Balkanlarda məskunlaşacaqlar [4. 45]. Bu arada, şimaldan gələn Uzovun təzyiqi nəticəsində Torklar çətin vəziyyətə düşüblər. Bəzi Torklar hətta Peçeneqlərlə birlikdə Bizans xidmətinə girmiş və Anadoluda Bizans İmperatorluğuna xidmət etmişlər. Bu arada, bəziləri Malazgirt döyüşündə Alparslanın tərəfinə keçmiş və müharibənin yekununda təsirli rol oynamışlar. 1050-ci illərdə Balkanlarda böyük Peçeneq və Torkan ekspansionist hərəkətləri baş verdi və 1081-1091-ci illər arasında bu vəziyyət daha da gücləndi və Səlcuqların Anadolunu zəbtini asanlaşdırdı. 1086-cı ildə Torci Peçeneq kralı Çelqunun başçılığı ilə Macarıstan kralı ilə birlikdə Konstantinopola köçdü. Çelqu müharibədə yaralanıb və dünyasını dəyişib. Onun varisi Tatuşun başçılığı altında Kumanlar tərəfindən gücləndirilmiş Bizans ordusunu Dersterdə (Silistra) məğlub etdilər (1087). Lakin Bizans xilas edən şimal siyasəti oldu [4.54]. Bizans hökuməti uzlardan sonra Balkanlara gələn Kumanlarla müqavilə bağladı. Polovtsiyalı Evros sahillərindəki Omurbey (Lebiniy) ərazisində əvvəlcə peçeneqlərə, sonra isə torklara ağır məğlubiyyət verdilər. Torkların bir hissəsi peçeneqlərlə birlikdə Macarıstana getdi və Pest və Ferto yaxınlığında məskunlaşdı. Bəzi türklər uzi və kumanlarla qarışmışlar. Balkanlarda qalanlar bütün Vardarda yerləşdirildi. Makedoniyadakı Meqlon Vıaxları və Sofiya ətrafındakı Shop-Bulqarların Peçeneqlərin və Torkların nəsiləri olduğu deyilir. Tork adı Anadolu, Serbiya, Rusiya, Macarıstan və Qafqazın bəzi yer adlarında və xalq əfsanələrində hələ də yaşayır.

Torklar Şərqi Avropaya gəldikdən sonra Xəzər imperiyasının gücünü qəbul etdilər və bir müddət xəzərlərin hakimiyyəti altında yaşadılar. Daha sonra onların ardınca gələn Kumanlar Torkları qərbə doğru itələdilər. Torklar peçeneqlərin torpaqlarına soxularaq onları qərbə köç etməyə məcbur etdilər. Beləliklə, bir-birini təqib edən bu xalqlar Avropanın dərinliklərinə və Bizans torpaqlarına köç etmək məcburiyyətində qaldılar. Yeni torpaqlarda məskunlaşan köçkünlər yerli əhəlinin adət-ənənələrini mənimsəmiş və sonda tarix səhnəsindən silinmişlər.

Nəticə:Torklar tərəfindən peçeneqlərin Qərbi Avropanın dərinliklərinə köçürülməsi peçeneqlərin qərbində məskunlaşan macar tayfalarına da təsir etdi. Macarlar peçeneqlərin hücumlarına müqavimət göstərə bilmədiklərindən Mərkəzi Avropaya doğru irəliləməyə

başladılar. Macarların hücumuna tab gətirə bilməyən bir çox alman və slavyan xalqları dəyişmək məcburiyyətində qaldılar. Bu hadisələr Qərbi slavyanların gələcək inkişafına təsir etdi. Torkların bir hissəsi cənuba doğru hərəkət edərək Bizans sərhədlərini keçdi. Qonşuları ilə müharibələr zamanı hərbi kadr çatışmazlığı səbəbindən çətinliklər yaşayan Bizans ordusu türklərin və peçeneqlərin müddəli süvari birliklərinin köməyi ilə ordusunu gücləndirdi. Gücləndirilmiş Bizans ordusu qonşuları ilə müharibələrdə uğur qazanmağa başladı. Torkların Bizansa gəlişi parçalanmaqda olan Bizans İmperiyasının ömrünü bir neçə əsrlər boyu uzatdı. Torqlar Bizans və Rus torpaqlarında məskunlaşıb, bir qismi xristianlığı qəbul edib assimilyasiyaya uğrayıb, bir qismi isə Qaqauz kimi milli kimliyini qoruyub saxlayıb.

Ədəbiyyat

1. Akdes Nimet Kurat. XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri. ss. 65-66.
2. "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI.-XII. Yüzyıllar)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 25, 2009, s. 53-69.
3. "Batı Anadolu'daki Türk Yayılışına Karşı Bizans İmparatorluğu'nun Kuman-Alan Topluluklarını Balkanlardan Anadolu'ya Nakletmesi"
4. "IV. Haçlı Seferi'nin Sonra Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu", Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S.1., Temmuz, 2015, s. 9-25.
5. Mərhum Bizans Ordusu Silahları və Cəmiyyəti 1204-1453, Pensilvaniya Universiteti Mətbuatı, Philedelphia, 2004
6. BASKICI, M. Murat, Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261), 2. Baskı, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2009.
7. BELDİCEANU-STEINHERR, Irene, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın ikinci yarısı- 15. Yüzyılın ilk yarısı)", Osmanlı Beyliği 1300-1389, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Cev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yergün, Tülin Altınova, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 422.
8. Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
9. ÖZTÜRK, Meriç T., The Provincial Aristocracy In Byzantine Minor Asia (1081-1261), Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
10. VASARY, Istvan, Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), 2. Baskı, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015
11. "ANADOLU'DA SON TÜRK İSKƏNİ: İZNİK İMPARATORLUĞU'NDA KUMAN-KIPÇAKLAR VE YALOVA KAZİMİYE (YORTAN) İLE ELMALIK (SARUHANLI) KÖYLERİNDEKİ VARLIKLARI." 19 Nisan 2021 tarihinde mənbəyindən arşivlendi. Erişim tarixi: 2 iyun 2022.
12. Ahmet Taşağıl. Gök Tengrinin Uşakları. ss. 292-293.
13. GOLUBOVSKY P. V., Peçeneqlər, Torquis və Kumanlar Rusiyası və Tatarların işğalından əvvəl çöl, Veche, Moskva, 2011.

ОБ ОТНОШЕНИЯХ ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН С ТОРКАМИ В ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

Исмаилзаде Саида Джафар кызы
Резюме

Переселение печенегов торками в глубь Западной Европы затронуло и венгерские племена, поселившиеся к западу от печенегов. Поскольку венгры не могли противостоять нападениям печенегов, они начали продвигаться в сторону Центральной Европы. Многие германские и славянские народы, не выдержав натиска венгров, были вынуждены измениться. Эти события повлияли на дальнейшее развитие западных славян. Часть торков двинулась на юг, перейдя границы Византии. Нехватка военных кадров во время войн со своими соседями и переселение печенегов торками в глубь Западной Европы сказалось и на венгерских племенах, переселившихся в Византию, которая, испытывая трудности, усилила свою армию с помощью наемных кавалерийских подразделений турок и печенегов. Торги поселились в византийских и русских землях, некоторые приняли христианство и ассимилировались, а некоторые сохранили свою национальность.

ON THE RELATIONSHIP OF THE EASTERN SLAVS WITH TORKS IN ETHNOPOLITICAL PROCESSES

İsmailzada Saida Cafar
Summary

The resettlement of the Pechenegs by the torks into the depths of Western Europe also affected the Hungarian tribes that settled to the west of the Pechenegs. Since the Hungarians could not resist the attacks of the Pechenegs, they began to advance towards Central Europe. Many Germanic and Slavic peoples, unable to withstand the onslaught of the Hungarians, were forced to change. These events influenced the further development of the Western Slavs. Part of the torques moved south, crossing the Byzantine borders. The lack of military personnel during the wars with their neighbors sabthe resettlement of the Pechenegs by the torks into the depths of Western Europe also affected the Hungarian tribes that settled to the wthe Byzantine army, which was experiencing difficulties, strengthened its army with the help of mercenary cavalry units of the Turks and Pechenegs. The torgs settled in Byzantine and Russian lands, some converted to Christianity and assimilated, and some retained their nati

Rəyçi : dosent Vüsalə Veysəlova
Ümumi tarix kafedrasının 23 may 2024-cü il tarixli iclasın 08 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi 24 may 2024-cü il